

Overgang og undergang

Om broen som symbol i folketroen

Af Bodil Nørgaard

Der hun nu kom til bredden Bro
da snubled hendes Ganger på fire Guldsko

Fire Guldsko og femten Guldsøm
den Jomfru faldt ud i striden Strøm

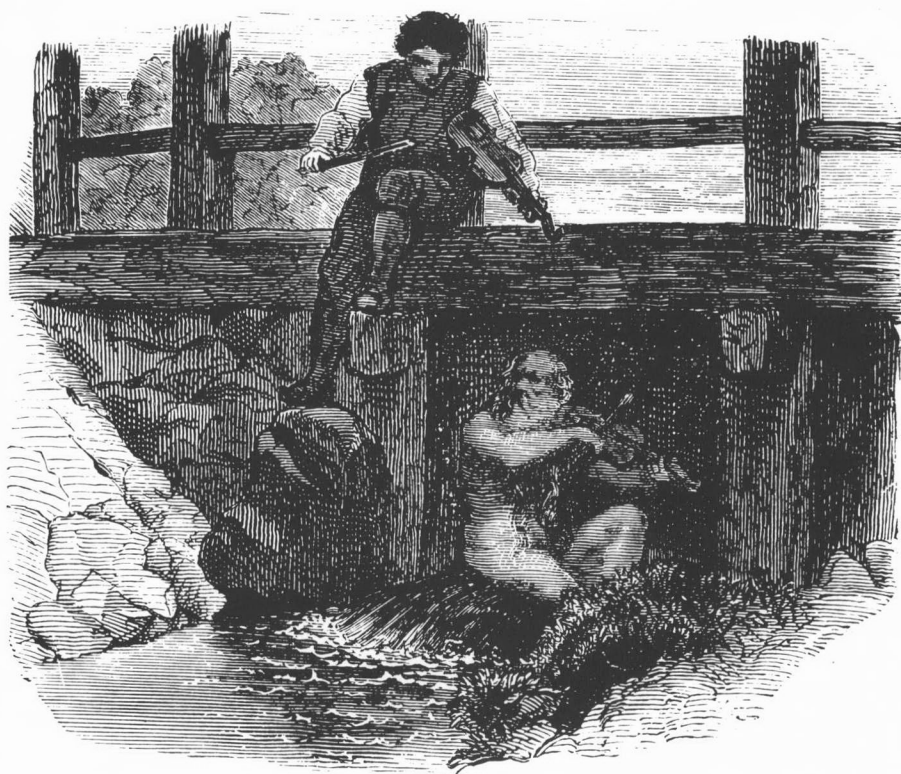
– fra »Harpens Kraft« (1).

I folkevisen »Harpens Kraft« kommer den unge brud ikke uskadt over broen, midtvejs falder hun, og trolden trækker hende ned i dybet. Men i visen har hendes brudgom kraften til, med sin harpe, at spille hende ud af troldens kløer, så historien kan ende lykkeligt.

Denne jomfru er ikke den eneste, der skal over en farlig bro på et vigtigt tidspunkt i livet. Det samme motiv bruges flere steder i folkedigtningen, både i andre viser, i sagn og i eventyr. Det er om disse vanskelige overgange, at det følgende skal handle, og det er ved at tolke viser og eventyr, at jeg vil forsøge at forstå broen som et symbol i folketroen. Men først lidt generelt om symboler.

Som det er kendetegnende for folkedigtningen, er broen ikke bare en bro, vandet er ikke bare vand og trolden er ikke bare trold. Folkedigtningen er fuld af symboler, og for at forstå de forestillinger, der ligger bag symbolerne, er det nødvendigt at gøre et forsøg på at tolke dem. Der er absolut ikke enighed om, hvordan symbolerne skal tolkes; men der ligger en fælles opfattelse bag det overhovedet at tolke: Nemlig, at de gamle godt vidste, hvad de gjorde, når de brugte symbolerne. Arbejdet med fortællingerne bliver også langt mere nærværende, når man betragter dem som udtryk for en personlig opfattelse af livets vanskelige og gode sider.

Folkedigtningen er i sin fortællemåde en blanding af det meget fantastiske og det helt jordnære. Netop det fantastiske skildres i fortællingerne med en massiv brug af symboler, der gør det muligt at fortælle en historie på flere planer samtidigt. På den måde opnår fortællerne at fastholde både det fantastiske ved virkeligheden og det virkelige ved det fantastiske. Det er dette

Forestillingen om Nøkken som den lokkende spillemand i vandet var især udbredt i Sverige; men den romantiske kunsts flittige brug af motivet har også holdt forestillingen vedlige hos os. (Fra Stattin: »Näcken«).

forhold, der bevirker, at man hele tiden er klar over, at fortællingerne vil én noget mere end blot underholde.

For at vise på hvilken måde eventyrene kan påvirke de lyttende, har psykologer tolket eventyrene og de symboler, de indeholder. Bruno Bettelheim har givet en grundig og overbevisende skildring af, hvordan børn oplever det at få fortalt eventyr (2). Jungianeren Marie-Louise von Franz har, især ved brug af trylleeventyrenes symboler, vist hvordan eventyrene skildrer den menneskelige udviklingsproces – individuationen (3). Psykologen Vibeke Arndal har tilsvarende tolket en række henholdsvis mandlige og kvindelige udviklingseventyr (4).

Sådanne tolkninger har folkloristerne traditionelt ikke beskæftiget sig med. Eventyrforskeren Bengt Holbek har imidlertid i sine tolkninger i høj grad gjort brug af symboler, idet han lægger vægt på, at symbolerne refererer

til begivenheder i fortællernes nære virkelighed. Ved at bruge symboler kunne fortælleren tale om problemer, håb og ideer i samfundet, som det ikke var muligt at tale direkte om (5). Holbek fastholder derved hele tiden forbindelsen til tilhørernes omgivende verden, mens jungianerne henviser til tilhørernes indre, uerkendte verden.

Når man gennemgår fortællingerne om broer, viser det sig, at der er to træk, der går igen i alle fortællingerne: dels at overgangen skildres som farlig, og dels at der sker en ændring undervejs. Her er det vigtigt at lægge mærke til, at selve handlingen: »at gå over broen« nok beskrives som fysisk, men at ændringerne ikke sker på det fysiske plan. Det, som er kendetegnende ved fortællingerne, er netop at det både er en ydre og en indre handling at passere over en bro.

I digtningen er det ofte mennesker i overgangssituationer, der bliver udsat for at skulle over broen: børn der bliver voksne, ugifte der skal giftes. Det er svære overgange, som ikke alle har held til at gennemføre. Når overgangen lykkes, betyder det, at mennesket er klar til at begynde et nyt liv – på et højere eksistensplan.

Disse overgange fra et livsstadium til det næste er noget, der præger ethvert menneskeliv. For det enkelte menneske såvel som for samfundet er det vigtigt, at overgangene lykkes: at barnet løsriver sig fra forældrene, at den ugifte ikke mister sig selv ved brylluppet. For at gøre mennesket i stand til at overgå fra en social gruppe til den næste, har man i alle samfund riter til at symbolisere disse overgange og fester til at markere dem (6).

De riter, der er forbundet med overgangen fra en gruppe til en anden, er således symbolske handlinger for den sociale situation, overgangen er. I alle beretningerne om broer symboliserer passagen over broen overgangen fra en gruppe til den næste. Brohistorierne fokuserer på den fase, hvor mennesket er isoleret fra omgivelserne – adskilt fra både den gamle og den nye gruppe. Det er denne fase, der er afgørende for, om mennesket bliver parat til optagelsen.

På den måde kan man betragte passagen over broen som et universelt symbol på en overgangsrite. Når en bro optræder i en vise eller et eventyr, betyder det, at sangeren eller fortælleren har villet berette om en overgangssituation. At »fortælle situationen« har været en del af den sociale indlæring. Fortællerne har, netop ved at bruge den symbolske form, kunnet fremstille både de reelle og de skjulte farer ved overgangen, og fortællingerne har på den måde haft en vigtig, forberedende funktion.

Min gennemgang af viser og eventyr er delt op efter de forskellige livsstadier, de omhandler. Barnets overgang til det voksne liv er et vigtigt tema i mange eventyr. Brylluppet skildres ofte både i sagn, i viser og i eventyr. Kun et enkelt sagn omhandler lig og broer; men broen bruges ofte som symbol på

vandringen til det næste liv »broen til det hinsides«. Da naturen spiller en vigtig rolle i alle beretningerne, vil jeg begynde med et afsnit om menneskenes forhold til den farlige natur. Her kommer jeg også ind på ofringer i forbindelse med broer.

Den farlige natur

Det er sagnene, der stærkest udtrykker menneskenes forhold til naturen, hvordan man færdes i den, hvilke forholdsregler man skal tage, for at klare sig. I de sagn, der handler om broer, er det naturligvis særligt vandets kræfter, der er interessante.

I folketroen optræder vandløbene ofte som en tryllegrænse, hvorover det onde – heksen og trolden – ikke kan følge én. Til gengæld findes væsener, der kan lokke menneskene i vandet. Nøkken kendes især fra svenske sagn, hvor han lokker børn og kvinder til sig (7), i Danmark er det Åmanden, der tager ofre (8). Sagnet om Åmanden kendes fra mange egne af landet; det fortæller om en å, der hvert år kræver et offer. Når råbet lyder: »Tiden og stunden er kommen, men manden er ikke kommen« så ved man, at nogen straks efter vil drukne i åen. Alle beretningerne bærer præg af en tung skæbnetro, og de skal vel forklare de mange drukneulykker ved vandløbene.

Det er vandet, som er det farlige, og broen er menneskenes måde at komme over det; den giver mennesket magt over naturen. Hvor naturens orden brydes, vil naturens væsener samles for at forhindre det, og vover man sig ud på broen, er man udsat for disses angreb. Trolden kan ikke følge mennesket over vandet; men den kan beherske broen og dem, der går over den. Nogle gange kan menneskene narre trolden ved snedighed eller ved overnaturlige evner; men andre gange trækkes mennesket ned i vandet, for aldrig at komme tilbage.

Hos mange naturfolk opfattes vandet ikke som farligt, men som livgivende og helbredende (9). Derfor betragter freudianerne vandet som et symbol på frugtbarhed og seksualitet. Jungianerne ser derimod vandet som symbol på det ubevidste, de uerkendte følelser. Bengt Holbek argumenterer for, at vandet i eventyrene i særlig grad symboliserer det kvindelige livsprincip, ofte i dets seksuelle aspekt (10).

I fortællingerne om broer er vandet ikke umiddelbart livgivende, det er først og fremmest farligt; men kommer man over det, er man blevet styrket. I disse fortællinger optræder vandet ofte som et kvindeligt princip, især som den følelsesmæssige side af det kvindelige. At bestige et bjerg er et konkret symbol på at overvinde forhindringer og blive stærkere. Bjerget kan betragtes som den maskuline, fysiske vej til at blive stærkere, vandet som den feminine, følelsesmæssige vej.

Sagnene udtrykker stor angst for naturen; men spørgsmålet er, om menneskene virkelig har haft så dyb en angst for naturen. Vi må tro, at de kendte landskabet bedre, end vi gør det i dag; at de kendte de farer, der var ved at færdes ude, og at de vidste, hvordan de kunne undgå dem. De overnaturlige væsener, der forhindrer menneskene i at komme frem, hører ikke naturen til; det er indre dæmoner, der dukker op, når mørket og naturen sænker sig om én. Det er dem, der forhindrer mennesket i at »komme over« de problemer, som eventyret eller sagnet omhandler. Når dæmonerne i sagnene gives fysisk gestalt som trolde og genfærd, er det den uforklarlige frygt, der fortolkes.

Ofre for brobyggeri

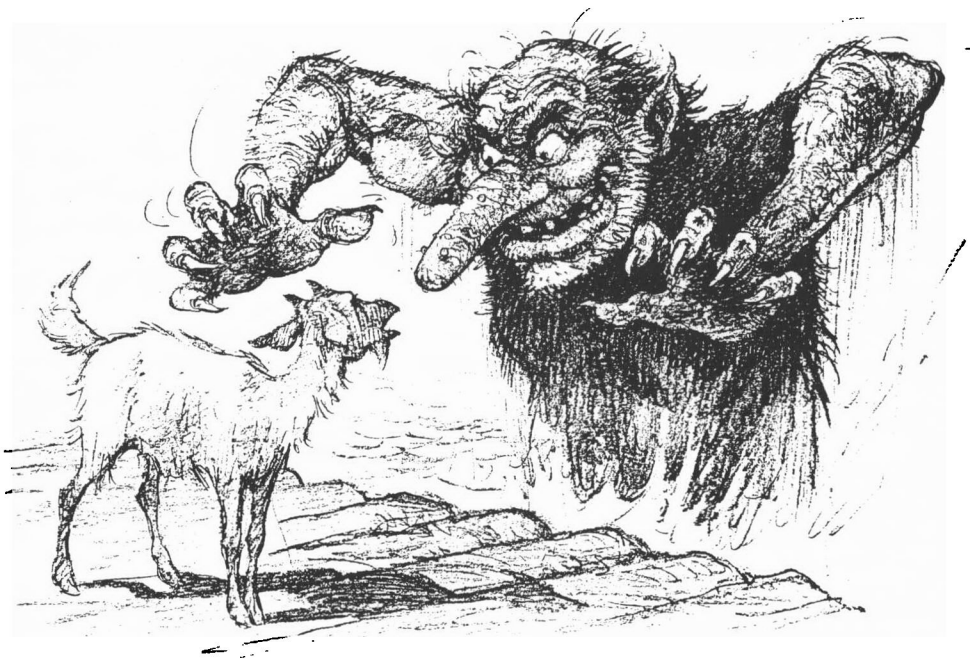
At bygge en bro har været et fysisk hårdt og slidsomt arbejde og også farligt på anden måde, fordi man greb forstyrrende ind i naturens grænsedragning. Ligesom ved kirkebyggeri greb trolden tit ind i arbejdet og rev ned om natten, hvad menneskene havde bygget i løbet af dagen. Derfor blev menneskene nødt til at gå til trolden for at bede om hjælp. Men hjælpen var ikke gratis, og ofte måtte man love trolden den første skabning, der gik over broen. Den knibe redder man sig ud af ved at lade en lille hund løbe over broen først, så er trolden narret (11). I andre tilfælde skal byggeriet være færdigt inden hanegal og man narrer trolden ved at få hanen til at gale senere (12).

Motivet med disse »djevlebroer« er kendt fra Sicilien til Skandinavien og kan jævnføres med de andre bygmestersagn (13). I det danske materiale har jeg kun fundet tre sagn om trolde, der bygger broer (14), men der findes flere, hvor troldene bygger dæmninger til gengæld for en menneskesjæl (15). Som ved brobyggeriet narres de og får ikke deres løn.

Sagnene om broofre bekræfter, at broer var vigtige og farlige steder, og at det krævede ofre at bryde ind i troldens revir. Det er værd at bemærke, at trolden næsten altid bliver snydt for sin løn, hvad Åmanden ikke gør. Åmanden får fortsat hvert år sit offer, og det er netop karakteristisk, at man ikke kunne undgå sin skæbne, når først råbet havde lydt.

Set i dette forhold er der en meget spændende beretning fra Sjellebro, ved hvis vadested Åmanden hvert år tog et liv. En gammel mand, der berettede om åmandsskriget til Tang Kristensen, fortalte: »Nu har vi fået det kvalt, siden vi fik den ny landevej og den store bro ved Sjellebro« (16). Når først broen bliver så stor, at det er fysisk ufarligt at passere den, så mister Åmanden sin magt.

En meget senere optegnelse fra Dansk Folkemindesamling lyder: »Der er kun held ved brobyggeri, når der ofres et menneske. I 30'erne, da Lillebælts-

Trolden er frygtet af alle børn. Her har Erik Hjorth Nielsen illustreret den lille Bukkebruses møde med den grumme trolld.

broen blev bygget, sagde folk beroligende i Nyborg, at nu var der held ved arbejdet, da en arbejder faldt ned og dræbtes.«

Denne beretning står i modsætning til de underholdende sagn om djævlbroer og er mere i overensstemmelse med Åmandssagnet skæbnetro. De underholdende sagn og de jeg-fortalte sagn (memoratet), står altså i modsætning til hinanden. Memoratet siger, at der må ofres ved brobygning og at skæbnen er uafvendelig. Sagnet siger, at selv Djævelen kan narres, hvis man er snedig nok.

Overgangen fra barn til voksen

Et af de allerbedste børneeventyr, som alle børn vil have fortalt igen og igen, er eventyret om »De tre Bukkebruse« (17). Her møder den lille Bukkebruse trolden på broen; men da han er for lille til at bekæmpe den, må han klare sig ved snedighed og ved at stikke af. Det samme gælder den mellemste Bukkebruse. Endelig kommer den store Bukkebruse, der er stor nok til at stange trolden ned i vandet, så han aldrig mere skal forskrække nogen. Eventyret fortæller børnene, at jo større de bliver, jo lettere vil de kunne klare sig over for trolden – de voksne.

Trolden sidder under broen for at få et offer fra dem, der passerer broen; i andre tilfælde bruger han mere effektive midler til at skaffe sig dem. I eventyret »Den glemte kæreste« (18) bliver en mand og hans kone stoppet midt på en bro efter solnedgang, en trold kommer op og vil ikke give dem fri, før konen har lovet ham det, hun »bærer under sit forklæde«. Uvidende om at det er deres ufødte søn, lover de det, og da drengen bliver 12, kommer trolden og henter ham, og eventyret kan begynde. I en af variationerne, Jomfru Nøggel, fortælles det sådan:

»Da han var tolv Aar, sendte de ham et Sted hen med en lille Bylt under Armen, saadan te han kunde komme over Broen. Da han kom midt paa den, sank han ned og blev ved at synke længe, indtil han kom til en grøn Sti, og den fulgte han, til han kom til et lille Hus. Der gik han saa ned. I Kakkelovnskrogen sad en gammel Heks og han havde aldrig set saa grim en gammel Kjælling.« (19)

I dette eventyr er den kendte forestilling om brooffer blevet brugt som motiv til at starte historien. Som Holbek har påvist, fortæller den type eventyr om en lille dreng, der kommer hjemmefra og ud at tjene, hvad der er uoverskueligt for ham. Her billedgøres det ved, at han synker og synker ned i vandet, i andre udgaver ved at han skal igennem en stor skov. Vandet er selvfølgelig vand; men ligesom skoven er også det et billede på noget dybt og ukendt, hvori man kan fare vild og opsluges.

Da drengen første gang kommer til broen, er han ikke moden til at ændre sig fra dreng til mand, derfor synker han i vandet. Vandet symboliserer følelserne og seksualiteten, som opsluger ham i denne fase. Først da han får forbindelse til det kvindelige – og erkender, at han ikke kan klare sig uden – bliver han til en selvstændigt handlende, voksne mand.

Sandhedsbroer

I flere fortællinger om børn, der er på vej til at blive voksne, optræder broen som en sandhedsbro, der skal røbe om børnene er sandfærdige mod deres liv. I første eksempel optræder ikke en bro; her er det et vadested, der skal symbolisere den vanskelige overgang.

»Paa Vejen mellem Tøving og Flade, paa Mors, er der et lille Kiær, som kaldes Pigens Vadested. En fattig Pige fra Tøving kom til at tiene hos fornemme Folk, der opklædte hende og behandlede hende som deres eget Barn. Derover blev hun, Tid efter anden, Hovmodig, og vilde neppe kiende sin fattige Slægt. Engang vilde hun dog for Syns Skyld besøge sine Forældre og iførte sig da sit bedste Stads, for ret at hovmode sig. Midtvejs standsede hun ved Kiæret, og da hun nu saae, at hun ikke kunde komme

H. C. Andersen har omskrevet sagnet om Pigens Vadested til en moralsk historie om en hovmodig pige: »Pigen som trådte på Brødet«. I hans version har pigen allerede fra starten »en dårlig grund«, og han udpensler hendes negative sider for at retfærdiggøre straffen. Hun synker på grund af sin forføngelighed.

(Ill.: Lorentz Fröhlich).

Tørskoet over, tog hun det Brød, som hun skulde bringe de fattige Forældre, kastede det ud i Kiæret, for derpaa at kunde træde over. Men da hun satte sin Fod paa Brødet, sank det, og hun sank efter, og der blev intet tilbage uden Stedet, som siden den Tid kaldes Pigens Vadested.« (20)

Selv små, tilsyneladende ufarlige vandløb kan opsluge én, hvis ikke man er parat til at passere grænsen, og det er pigen her ikke. Hun er kommet væk fra det sted, hun oprindeligt stammer fra, og vil nu ikke kendes ved sin herkomst. Det er hendes skyggeside, der trænger frem: Den, der lægger for meget vægt på den ydre fremtræden – og glemmer de indre værdier. Derfor kan hun ikke se de værdier, der ligger i hendes tidligere liv.

Dette liv er netop symboliseret af brødet, som hun træder på. I alle landbrugssamfund betragtes brødet som helligt – det er det livsnødvendige slutprodukt af en lang proces. Idet hun træder på sine oprindelige værdier, synker hun til bunds. Det væsentlige i sagnet er, at hun synker netop på grænsen til sin barndoms landskab. Sagnet fortæller, at man må kendes ved sin herkomst for at klare sig i livet, man må kunne overskride grænsen mellem det gamle og det ny uden at træde på sin barndoms værdier.

Både i dette sagn og i eventyret i forrige afsnit er det overgangen fra barn til voksen, der tematiseres. Vi får ikke beskrevet drengens værdier, men for-

di det er et eventyr, ved vi, at han er god. Derfor må han, når han synker, komme til et sted, hvorfra han kan komme videre. Pigen i sagnet har vendt op og ned på værdierne, og derfor må hun gå til grunde.

Heller ikke selv om der er bygget en bro, er man sikker på at komme tørskoet over. De fleste kender vel visen om Hans, der havde været udenlands og pralede stygt. Han fulgtes med sin far, og de skulle undervejs over en bro, som lod løgnere styrte ned. Undervejs formindsker Hans sit praleri, og han når lige at få det rigtige forhold fremsagt, inden de når frem til broen.

Det er sandsynligt, at dette motiv stammer fra forestillingen om broen til dødsriget, der bliver smal for de falske og bred for de retfærdige. Opfattelsen af overgangen som et udsat sted for dem, der ikke er sandfærdige mod deres værdier, er imidlertid den samme som ligger bag »Pigens Vadested«. Hvor pigen bliver opslugt fordi hun ikke forstod, (og heller ikke blev vejledt), så kommer Hans på bedre tanker, han får balance mellem sin pralende skygge og sit indre, og kommer uskadt over broen. Man kan også se broen som en overgang fra en ungdommelig tilstand, hvor det kan være nødvendigt at prale for at klare sig, til den voksne tilstand, hvor man klarer sig i kraft af sin position som netop voksen.

I eventyrtypen »Prinsessen i højen« optræder også motivet med broen, der dømmer (21). Dette eventyr omhandler også brylluppet og foregriber derfor næste afsnit, der skal handle om broens rolle ved bryllupper.

En prinsesse bliver af sin far sat i en jordhøj, fordi han ikke synes om hendes frier. Der sidder hun i syv år, så er hendes ledsagere døde, og maden spist op. Da hun får gravet sig ud, ved hun ikke, hvor hun er; men hun ender med at komme i tjeneste som hønsepige på et kongeslot, hvor prinsen, som er hendes oprindelige frier, netop skal giftes med en, han ikke holder af. På bryllupsdagen viser det sig, at den falske brud er med barn og netop skal føde, så prinsessen må tage hendes plads. På rideturen på vejen til kirke skal de over en bro, som ikke vil ligge stille under et brudetog, hvor den ene er af kongelig æt og den anden ikke. Da siger prinsessen: »Bro bro lig stilla! Två ädla kungsbarn öfver dig rida«. Prinsessen bliver gift med prinsen og til sidst bliver forbytningen redet ud.

I løbet af de syv år i jorden bliver pigen voksen. Jordhøjen symboliserer vel det kvindelige princip »Moder Jord«. Da hun kommer ud, er alt forandret, fordi hun selv er forandret, og hun må prøve at finde tilbage til sit oprindelige landskab og sin frier.

Hun kommer op på slottet og opdager, at det er den forkerte, prinsen skal giftes med. Hun må være prinsessens skyggeside, der for en tid stikker frem. Men da brylluppet skal stå, er det hendes eget jeg, der tager af sted. Havde hun sendt skyggen, som i »Pigens Vadested«, så var det gået galt. Nu kan

hun frejdigt sige til broen om at ligge stille, for det er hende selv, der kommer, og hun er af kongelig æt.

I alle eksempler lykkes det at komme over sandhedsbroen. Det lykkelige udfald skyldes imidlertid ikke, at personerne på forhånd er fejlfri, det skyldes, at de har vidst, at de ville blive udsat for en prøve. De var forberedte og kunne møde prøven i deres rette skikkelse. Broen er således ikke blot en prøve, der skal sortere de falske fra; dens tilstedeværelse er med til at udvikle personerne, så de er i stand til at forbinde fortid med nutid og nutid med fremtid. Sandhedsbroen har en vigtig rolle, idet bevidstheden om, at den eksisterer, får personerne til at handle rigtigt.

De følgende fortællinger om broens rolle ved brylluppet i henholdsvis sagn, eventyr og viser, skal på samme måde advare og forberede de unge mennesker på de farer, der lurar ved en så vigtig begivenhed som giftermålet.

Sagnet om bruden på kirkebroen

Nogle af sagnene om kirkebygning ved Djævelens hjælp skiller sig ud, fordi Djævelen her skal have den første brud, der kører over kirkebroen. Der findes 9 sagn, som alle omhandler den samme kirke, nemlig Borbjerg Kirke ved Holstebro (22). Sagnet fra Borbjerg fortælles således:

»Paa den østre Ende af Borbjerg Kirke er der højt oppe i Gavlen indmuret to store trekantede Sten. De skal angive Højden paa to Kjæmper, der havde paataget sig at opføre Kirken. Men det var et vanskeligt stykke Arbejde, for alt, hvad der blev muret op om Dagen, det blev brækket ned om Natten og ført bort til en Bakke, som hedder Gedebjerg og ligger et lille Stykke øst for. For nu at faa ro til at opføre Kirken paa det Sted, hvor de havde begyndt, maatte de til at gjøre den Akkord med Fanden om ikke at forstyrre dem, da det jo var ham, der var paa Spil. Han skulde saa have Lov til at tage de tre første Brude, der kom over den lille Bro, som findes nede i Lavningen mellem de to Bakker og fører over den Aa, som løber der og nord paa til Søen. Nu blev Kirken færdig, og Sognefolkene var glade. Men da saa en skøn Dag en Brud kom kjørende øst fra for at blive viet i Kirken, da lagde der sig pludselig en tæt Taage over Dalen, og da saa Følget havde naaet Kirken var Bruden forsvunden, for Fanden havde taget hende. Siden den Dag har ingen Brud turdet kjøre over den Bro, og ethvert Brudefølge, der kommer øster fra, kjører helt norden om Søen for at komme vester ind til Kirken, hvilket gjør Vejen en halv Mil længere, og dette sker den Dag i Dag.« (23)

Sagnet er i høj grad et lokalsagn, i næsten alle beretningerne gives der henvisninger til kendte steder. Tang Kristensen har en optegnelse (24), hvor en

meddeler fra egnen fortæller, at da han i 1833 spurgte, om ingen brud endnu havde dristet sig til at køre over Kirkebakken, fik han det svar, at der endelig for kort siden var en kommen over der; men det var sket af vanvare, fordi brudefolkene var ukendte på egnen. Der skete ikke noget med bruden og »Man har heller ikke hørt noget til at bruden senere er kommen galt af sted«.

Det er kendetegnende for alle sagnene med brude, at det går galt, de bliver faktisk taget af Djævelen. Disse sagn har mange træk fælles med sagnene om djævlbroer bortset fra, at dér kunne man redde sig ud af faren ved at narre Djævelen. Brudene er imidlertid i forvejen udsatte for fare, fordi de er i en overgangssituation, derfor er de lette ofre for Djævelens onde greb. Det er på vejen til kirken, at brudene bliver røvet, altså på vej fra deres hjem til den kirkelige vielse.

Idet bruden forlader sine forældres hjem, starter det ritual, der skal ændre hendes status fra ugift til gift. Når hun kører over Kirkebakken, er hun lige netop midt i bryllupsritualet, og hun er på en måde hedning, fordi forbindelsen ikke har fået en kirkelig velsignelse. Hun befinder sig i et ingenmandsland, hun tilhører ikke sine forældre og heller ikke brudgommen, hun er helt overladt til de dæmoniske kræfter. Turen over broen forstærker hendes udsatte position, idet broen også symboliserer et ingenmandsland.

Det er ikke en trolde, der tager hende, det er den Slemme selv. En trolde kunne være et billede af brudens far, og han vil kunne bekæmpes, som man ser det i eventyrene. Men her er det netop noget, som ikke kan bekæmpes, der tager bruden; alle beretningerne lægger vægt på, at folk er helt handlingslammede.

Det er kun i den citerede beretning, at det er kæmper, der laver aftalen med Djævelen, ellers er det præsten eller »man« eller »de«, hvilket må henlyde til de lokale folk. Det er altså folk, hvis døtre skal giftes i kirken, der laver aftaler og dermed udsætter disse for en frygtelig skæbne.

Den eneste forklaring jeg kan finde på sagnet er, at det skal virke afskrækkende, det skal forhindre brude i at køre over bækken. Fra de mange sagn om bjergtagne brude ved man, at brude er særligt udsatte. Man ved også, at det er farligt at passere en bro; der knyttes mange dæmoner til sådan et sted, og man har villet undgå at udsætte brude, der skulle til Borbjerg Kirke for en sådan fare. Derfor er det heller ikke en trolde, som jo kan bekæmpes, der optræder som bruderøver, det er Fanden selv, og ham undslipper ingen.

Af optegnelserne får man det indtryk, at det har været en fast overbevisning blandt folk i Borbjerg – helt op til 1830'erne, at man ikke skulle køre en brud over Kirkebakken. Det må betyde, at der har været »nogen«, der har været klar over faren ved at køre en brud over en bro og derfor har holdt fast i det sagn, som skulle forklare hvorfor. Når man har læst beskrivelsen af,

hvordan den første brud forsvinder i tågen, så vil man heller ikke være tilbøjelig til at udsætte andre for den samme skæbne. Det er et sagn, der har opfyldt sit formål.

Bryllup og eventyrbroer

I trylleeventyrene kan broerne have egenskaber, som ligger sagnenes forestillinger fjernt. Det er ikke naturens uhygge, der omgiver dem, men en mere overordnet uberegnelighed.

I »Den fortryllede prinsesse« skal helten skaffe forskellige ting til veje for at løse prinsessen af troldens fortryllelse, og den ene ting er en spole af guld. Før helten når frem til prinsessen, skal han betvinge tre hekse og krydse en flod. Han bruger spolen til at danne en bro ved at kaste den frem og tilbage over floden. Da han selv er løbet over broen, når han at trække den til sig, så heksene ikke kan komme efter ham. Eventyrtolkeren von Frantz mener, at »Denne guldtråd er en hemmelig forbindelse til den dybere mening, der findes i det ubevidste. Den er det usynlige bånd, som kæder tingene sammen ... På et farligt stadium holder spolen balancen mellem den uvisse nutid og den umiddelbare fremtid, indtil broen er stabil nok.« Først når broen er stabil nok, kan han gå over, dvs. ændre sin indstilling og dermed blive klar til brylluppet med prinsessen (25).

I et andet eventyr med kvindelig hovedperson »Min hjærtens Ven« (26) får pigen også hjælp til at komme over broen. Pigen skal hente et brudesmykke i Hekkenfeld og får blandt andet en pind, som hun skal lægge over en bro, »For ellers vil den synke med dig, når du er på tilbagevejen«. Hun lægger pinden på broen og kommer uskadt over, hvorved hun danner forbindelse til det dæmoniske i Hekkenfeld. På tilbagevejen bliver hun forfulgt af en kælling, og da de når til broen, råber kællingen: »Synk med hende, lille Bro, så er du flink«. »Nej, sagde fjælene i Broen, hun har givet os Klædning, hende vil vi ikke synke med«. Pigen har altså sikret sit tilbagetog fra dæmonerne, og derfor »Kunde den gamle Kjælling ingen Færd få på Pigen«.

Broen er her en forbindelse til en underverden, som pigen får kontakt med, men som hun lærer, at det er vigtigt at kunne forlade igen. Hun er blevet styrket ved besøget, idet hun har fået fat i brudesmykket, og er først nu klar til at blive gift.

I eventyret »Tvillingebrødrene« er det først efter, at dragen er bekæmpet og den ene broder gift med prinsessen, at broen dukker op (27). Helten går nede ved stranden på det sted, hvor han bekæmpede dragen, og her møder han en gammel kælling – dragens mor. Hun lokker ham med sig ud til sin ø og får ham til at gentage: »Bro æfor og brist æbag«, så kan de gå tørskoede igennem vandet. På den måde får kællingen ham til at glemme vejen tilbage

og derved får hun magt over ham. Han løses, da broderen kommer og siger: »Bro æfor og hold fast æbag!«, for han kunne nok forstå, at der var noget lumskeri ved den gamle kælling. Han ved, ligesom pigen i det foregående eventyr, at det er vigtigt at holde forbindelsen både fremad og tilbage (28).

I eventyret »De frelste Prinsesser« (29) skal tre soldater frelse tre prinsesser, som er spærret inde på et slot. Soldaterne skal sidde på slottet et år og tre dage; men de opgiver midtvejs og stikker af. Mellem slottet og omverdenen går en stor bro, og den bryder sammen efter soldaterne med et stort rabalder. Senere, da de vender tilbage, er broen blevet hel igen. Kun den ene af soldaterne klarer nu opgaven og frelser alle prinsesserne. Da de rømmer slottet og skal over broen, bryder den sammen så tidligt, at soldatens prinsesse falder ned i vandet; men han trak hende op og de levede lykkeligt...

Broen forbinder her mændenes verden med kvindernes, eller måske snarere manden med hans kvindelige side. I eventyret har mændene ikke tålmodighed til at lære kvindesiden at kende, og derfor stikker de af. I det samme springer broen i luften som et symbol på, at forbindelsen er afbrudt. De mister kontakten med det kvindelige, og derfor klarer de sig ikke. Da de vender tilbage, fordi de har fundet ud af, at det er den eneste måde, de kan klare sig på, er broen helet igen. Så længe de har kontakt med den kvindelige side, bevares forbindelsen til den mandlige; men det modsatte gælder ikke.

Da soldaten og prinsesserne flygter fra slottet, styrter broen igen sammen, og soldatens prinsesse falder i vandet. Hun er som vordende brud mere udsat end de andre, og for hende er overgangen til den mandlige side særligt skæbnesvanger. Som i »Harpens Kraft« får helten hende trukket op, og det mandlige og det kvindelige forenes ved brylluppet.

Broer, brude og folkeviser

I flere folkeviser optræder broen netop i forbindelse med brylluppet, og det er klart, at broen har en dyb betydning som symbolsk overgang.

I de vers fra »Harpens Kraft«, som indleder denne artikel, er bruden midt i overgangen (30). Forhistorien er, at hun sidder og spiller guldtavl med sin fæstemand, og han undrer sig over, at hun græder: om det er fordi, hun har noget at udsætte på ham; men hun fastslår, at det ikke er ham, der er noget galt med »Det er og med min vilje, jeg er blevet eders mø«. Det hun frygter, er noget langt mere u håndgribeligt:

»Jeg græder mere for Bro hin Blide
som ieg skall over ride.

Ieg græder mere for Blide Bro
der druknede mine Systre tho.« (opskrift B)

Hendes fæstemand lader sig berolige af dette overskuelige problem og lover at beskytte hende med 12 eller 100 svende og endda i nogle afskrifter at bygge broen bredere. Trods dette skrider hesten alligevel, og jomfruen falder i vandet, hvor trolden tager hende. Hr. Villemand er dog ikke handlingslammet, han lader hente sin harpe og spiller jomfruen ud af troldens klør sammen med hendes to søstre, der også faldt i vandet på deres bryllupsdag.

Broen er her et symbol på overgangen fra ugift til gift, og visen bekræfter, at det er en farlig situation. Jomfruen er godt klar over det, hun har sine to søstre som afskrækkende eksempel. Da det netop drejer sig om søstre, er trolden sandsynligvis et symbol på deres far. I en norsk variation af visen er det endda faderen, der udsiger forbandelsen over hende: »Stolt Gudmund til festarmann du aldrig få, för skal på havsens botten rotne dit hår« (31). Hvad der sker i situationen er vanskeligere at tolke. Freudianerne ville måske mene, at pigerne har haft et incestuøst forhold til deres far (32). En jungiansk tolkning ville sige, at hun overvældes af et negativt billede af fararketyper, hvilket måske udtrykker en frygt for at den tilkommende skal besidde de samme negative træk. Under alle omstændigheder er løsrivelsesprocessen smertefuld.

Det er ikke umiddelbart fæstemanden, hun ængstes for, og han viser sig da også i stand til at redde hende ud af troldens greb; men i selve overgangssituationen er hun alene, på trods af de mange svende. Det er uundgåeligt, at hun falder i vandet, hun er nødt til at konfronteres med sit inderste, før hun kan indgå forbindelsen med manden. Som Villy Sørensen skriver: »I forlovelsessituationen ønsker mennesket at give sig hen og ængstes dog – for at miste sig selv« (33).

I opskrift A ender Hr. Villemand med at tage jomfruen op på sin hest. Som Villy Sørensen bemærker, burde han have gjort det med det samme; men det var han netop ikke i stand til, han skulle bekæmpe trolden i pigen, før han selv kunne overgive sig. I vore dage bærer manden bruden over dørtærskelen som et symbol på, at han hjælper hende over den vanskelige overgang.

I enhver overgangssituation konfronteres man med dæmonen, og der er to mulige udfald: sejr over dæmonen eller undergang. I eventyrene ender det altid med sejr, her kommer helten eller heltinden styrket ud af konfrontationen; men det er også jordiske væsener, de møder. I sagnene ender det ofte med undergang, fordi mødet med dæmonerne er skæbnebestemt og undergangen uundgåelig. Det samme gælder i flere af folkeviserne, bl. a. »Germand Gladensvend«, som Villy Sørensen også behandler (34).

I visen »Hr. Bøsmer i Elverhjem« ses, på visse punkter, en kønsmæssig omvendning af Harpens Kraft, men med ulykkelig udgang (35). Her er det en Havfrue, der er den aktive part, hun ønsker at gå til Hr. Boldering, hvad

hun gør, klæder sig af og springer i sengen til ham. Hun tilsiger ham at møde hende dagen efter, han sadler sin ganger med guldsadel og rider af, men:

»Der han kom på Havsbredens Bro,
da snubler hans Graaganger paa fire Guldsko.

Fire Guldsko og to og tred've Guldsøm
Hr. Boldering faldt ned for striden Strøm.«

Hans fald beskrives altså nøjagtigt som jomfruens i Harpens Kraft. Her er dog for alvor tale om en undergang, for Havfruen byder ham på vin, så han glemmer sin fæstemø og dermed er i Havfruens magt.

Hr. Boldering er også i en forlovelsessituation og derfor udsat, han drømmer om natten om den dejligste havfrue, og for at understrege det seksuelle i forbindelsen lader visen ham »falde i Havfruens Skjød«. Han møder i drømme en kvinde (-lighed) som hans fæstemø ikke kan leve op til. Derfor glemmer han hende. Visen har en ulykkelig udgang for hans fæstemø og forældre, hvad der udtrykkes i en senere udgave (36); men Hr. Boldering selv er tilfreds: »I havet har jeg min kjær Fæstemø, med hende saa agter jeg at leve og dø« – om det er en indre eller en ydre kvinde, han har kontakt med, er ikke godt at vide. Visen udtrykker ganske sikkert den fornemmelse, nogle jomfruer har haft af deres ægtemænds inderste: at der altid er et uopnåeligt kvindeideal at leve op til.

I »Agnete og Havmanden« ses, på visse punkter, en kønsmæssig omvendning af Hr. Bøsmers i Elverhjem (37). Visen begynder i næsten alle variationer: »Agnete hun ganger på Højelands Bro, da kom der en Havmand fra Bunden op«. Han frier til hende, og hun tager med ham ned på havsens bund. Her lever hun i otte år og får syv børn. En dag hører hun kirkeklokken og beder om lov til at komme op i kirken, hvor hun møder sin mor. Havmanden følger efter hende og beder hende så mindeligt at følge med tilbage til havet, hvad hun afslår. Herefter må Havmanden tage alene tilbage, mens Agnete hånende ler ad ham.

Agnete-visen er en af de mest kendte og mest omdiskuterede af folkeviserne. Dette på trods af at den tilsyneladende er noget yngre end de fleste viser, og til forskel fra disse skrevet til papiret og kun mundtligt overleveret efter flyveblade (38). Både Piø og Meisling mener, at visen er digtet over gamle viser og tro, som en »ironisk« efterligning. Når visen virker ironisk, er det fordi personerne handler modsat de »rigtige« folkeviser: Havmanden er uden svig og handler omsorgsfuldt (39), og pigen handler selvstændigt, hvad folkevisernes kvinder ellers ikke gør (40).

Jeg opfatter visen som en beskrivelse af en ung pige, der kaster sig ud i et

ægteskab uden overvejelser over, hvad hun vil. Agnete går helt frivilligt og ganske alene ud på broen og tager uden overvejelser med Havmanden. Han forhindrer hende i at have kontakt med nogen uden for hans verden: »han stopped hendes øren, han stopped hendes mund, så tog han hende til havsens bund«. Hun lever i 8 år under vandet og føder 7 sønner. Vandet kan symbolisere, at Agnete, i de år hun føder børn, lever i en anden verden, hun tilsidesætter i den tid sine bevidste tanker og følelser. I alle versionerne er det 7 sønner, hun får, hvilket betyder, at hun er alene kvinde på havsens bund omgivet af det maskuline.

Efter de 8 år hører hun pludselig kirkeklokkerne, hendes bevidsthed dukker op til overfladen, og hun opdager, at der er noget hun har glemt – er gået glip af. Hun møder sin moder i kirken og moderen spørger, hvad hun har fået »for æren din«, og Agnete opremser guldbånd, guldkniv, guldspænder, gulddarpe – alt sammen ting, der både reelt og symbolsk indeholder stor værdi, hun har altså fået ting af værdi, men mangler alligevel noget. Da det er kirken, hun går ind i, må man tro, det er et åndeligt liv, hun vil hengive sig til; men visen giver ikke indtryk af, at dette er et positivt valg. Det eneste, der er klart, er, at hun forlader både mand og børn, og kun har en hånen-de latter tilovers for dem (41).

Når visen er så omdiskuteret, er det sikkert fordi, den ikke efterlader noget, der gør os i stand til at »forstå« Agnetes handlinger. Det usædvanlige ved visen er, at ingen af parterne viser dybere følelser. Hovedtemaet i folkeviserne er ofte ulykkelig kærlighed, og i de fleste ligger sympatien klart hos den ene part. I denne må sympatien ligge hos begge, for ingen elsker mere end den anden, og ingen handler imod moralen. Man forstår godt, at Agnete »så hjærtelig lo«, da hun endelig får kraft til at give Havmanden Fanden (42), og man føler med Havmandens savn, da han må tage alene tilbage til havsens bund.

Netop fordi visen er så »uforståelig«, har forskellige sangere forsøgt at ændre på den ved at give den en lykkelig slutning; men, som Piø bemærker, virker det underligt påklistret. Når visen har været så brugt, er det fordi, den rører ved noget meget menneskeligt. Jeg kan ikke se noget »komisk« ved den, som Piø hævder. Tværtimod viser den en håbløs situation mellem to ægtefæller, som ikke kan løses, uden at mindst den ene bliver ulykkelig. Det er den tilfældige og tilsyneladende følelsesforladte måde, begge handler på, der taler til fantasien og giver mulighed for tolkninger.

Folkeviserne kan – ligesom eventyrene – tolkes som kunstneriske udtryk for de helt jordnære problemer i forholdet mellem mand og kvinde; men disse prosaiske tolkninger lykkes først, hvis man også ser viserne som udtryk for de dybere, erkendelsesmæssige problemer, der følger med tilknytningen til det modsatte køn.

Lig over bro

Ved menneskets sidste overgang – fra livet til døden – har broen også betydning. Men her er betydningen forskellig for den døde og for de efterladte.

I de forestillinger, som udtrykkes i Danske Sagn, er sjælen farlig for de levende, og man skal sørge for, at den bliver ordentligt begravet sammen med liget. I flere grave både fra oldtid og nyere tid er den døde blevet dækket af store sten, eller der er stukket pæle igennem liget. Alt sammen for at forhindre den døde i at gå igen. Også for den døde selv var det afgørende, at han blev sikret mod at gå igen, da det var en uendelig trist skæbne.

Når folk eller køretøjer bliver holdt tilbage ved broer, er det gerne døde sjæle, der er skyldige. Man løser dem ved at nævne Guds navn; men det er kun få, der tør møde genfærdene. I sagnet om »Spøgelset ved Ginding Bro« er det en fremmed, der lader hånt om de lokales advarsler, han kører over broen og møder spøgelset. Ved at nævne Vorherres navn skaber han det frygtede genfærd om til en sølle skikkelse, der er træt af at gå der ved broen. Oveni bliver manden vist hen til en høj, hvor der ligger en skat »og siden var der ingen ting at mærke ved den bro« (43). Her er det mødet med en kollektiv dæmon, der beriger den angstfri fremmede.

Men de dødes sjæle kunne være ubehagelige for dem, der ikke turde se dem i øjnene, og her var broerne særligt farlige steder, hvor genfærdene færdedes i stort tal. Når man byggede en bro, var det ikke blot menneskene, men også dæmonerne, der kunne komme over, for vandets grænsemagt blev brudt. Man kunne afværge dæmonerne ved at spytte i vandet eller ved at bede Fadervor, mens man gik over (44). Fik man en dæmon med over broen, forblev man i dens vold. For ikke at få den dødes sjæl med over vandet, så gik ligtog nogle steder gennem vandet istedet for over broen for at forhindre sjælen i at gå igen (45).

Disse foranstaltninger kendes fra tyske kilder, fra Danmark kendes kun følgende beretning:

»Sagnet vedligeholder sig endnu i Borbjerg med hensyn til farten over Kirkebækken, og jeg véd, at enkelte før deres død har taget løfte af deres efterlevende om ej at føre deres lig over denne bæk til kirkegården. Dog er der i de sidste åringer ført enkelte lig af børn og andre, som ej brød sig derom, derover, og intet uheld er mødt derved.« (46)

Det »uheld«, der tales om, er nok, at man ikke får sjælen med over broen.

Det er vanskeligt at sige, om det er den samme opfattelse, der ligger bag; men Feilberg har en notits om at »Bro, hvorover ligtog eller brudefolk har passeret, har magiske kræfter« og en anden, der siger: »mod kighoste virker

Vejen til Hel. Midgun vogter broen der fører over Gjølåen i de øde, sumpede egne. De nedbøjede skikkelser svarer til den tristhed, der venter dem i dødsriget. (Louis Moe, 1928).

melgrød kogt på en bro, hvorover ligtog har passeret« (47). Under alle omstændigheder antyder disse, at det ikke er almindeligt, at ligtog passerer broer, og det kan netop skyldes angst for, at den døde skulle gå igen.

Broen til det hinsides

Forestillingen om at sjælen efter døden skal vandre en lang og tornefyldt vej og som det sidste passere over et sund eller en flod, findes i flere arkaiske religioner. I de ældste kulturer er det færgemanden, der sørger for farten over vandet, først da de første broer rejses i 7. århundrede f. Kr. kommer broen ind i billedet (48).

Broen til det Hinsides er det mest håndgribelige udtryk for grænsen mellem de levende og de døde, mellem Himmel og Helvede. I næsten alle middelalderlige kilder henviser broen til den »Svære Overgang« til det hinsides. Overgangen er svær fordi broen, der fører til Gud, er omgivet af djævle. I mange af beskrivelserne indgår, at sondringen mellem gode og onde netop foregår på broen. For de onde bliver broen smal, og de styrter i vandet, for de gode udvides broen, så de kommer uskadede over.

I den nordiske mytologi findes også forestillinger om vejen til den anden verden, disse er i høj grad farvet af de idealer, mytologien iøvrigt udtrykker. Regnbuebroen Bifrost er gudernes forbindelse til menneskenes verden i Midgård:

»Og fra himmel til jord byggede de broen Bifrost, den skælvende vej. Menneskene kan se dens strålende farver og kalder den regnbue, men den er meget stærkere, end man skulle tro, og styrter ikke sammen, før verden går under« (49).

»I dette bulder revner himlen, og nu rider Muspellsønnerne frem ... Men når de rider over Bifrost, bryder broen sammen under dem« (50).

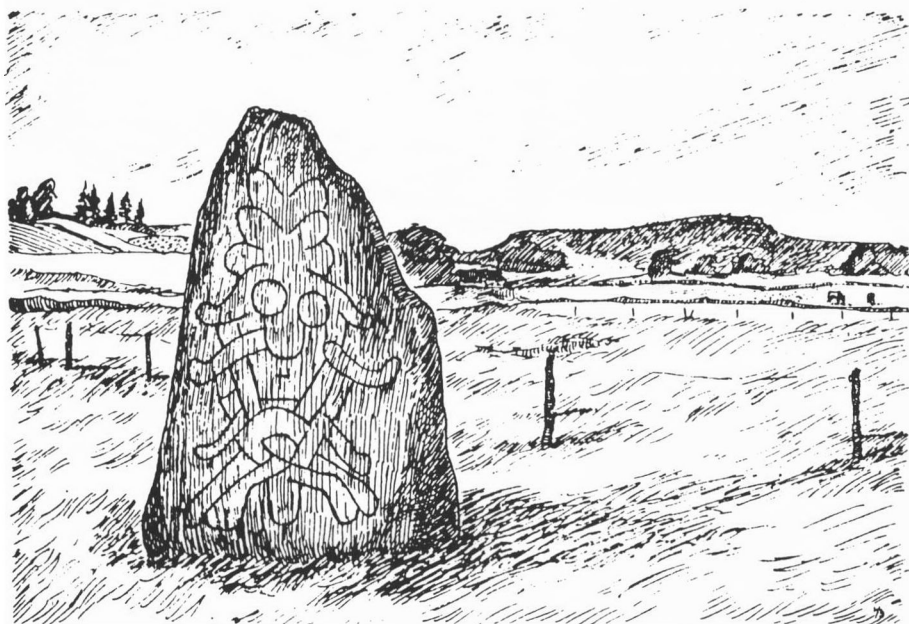
Bifrost er forbindelsen mellem to forskellige verdener, en højere gudelig og en lavere menneskelig; men det er kun guderne, der kan bruge broen, menneskene kan ikke gå ad den og dermed opnå højere erkendelse. Når verden (: Asatroen) går under, bryder Bifrost sammen under det onde, og dermed er gudernes forbindelse til menneskene brudt.

Gjallarbroen er broen til dødsriget, den er bygget af guderne og fører over Gjølåen til Hel; Midgun hedder den mø, der bevogter broen. Denne bro er bred og beslået med guld, her bliver der ikke sondret mellem gode og onde, men levende kan ikke gå over broen.

Der er altså i Asatroen en grundlæggende tro på direkte forbindelser mellem de forskellige verdener: menneskenes, gudernes og de dødes; men det var ikke menneskene forundt at bruge broerne, Bifrost var for Guderne og Gjallarbroen for de dødes sjæle. Det vigtige ved broerne er, at de danner et billede af en verden, der er bundet sammen: gudernes verden svæver ikke et ukendt sted i himmelrummet, og der er en håndgribelig forbindelse mellem de levendes og de dødes rige.

At bygge bro for sin sjæl

I forestillingen om, at den døde havde en lang og besværlig vej at tilbagelægge efter døden, mødtes den nordiske hedendom med kristendommen. Broen som den sidste og farligste hindring findes stærkt betonet i begge religioner. Det er værd at bemærke, at bygningen af broer i Norden begyndte

*Ved mange af vikingetidens overgange er fundet maskesten som denne fra Sjellebro. Om det er en gud eller mand ved man ikke; men sagnet om Aman-
den kendes helt tilbage fra 1200-tallet, så måske er det ham? (Tegning af
Hans Dahl, fra Skalk nr. 4, 1957).*

omtrent samtidig med, at kristendommen bredtes over landene, og de tidligste kirker blev bygget, nemlig i slutningen af Harald Blåtands regerings-
tid i årtierne før år 1000 (51). Og netop byggeriet af broerne har været så nyt
og betydningsfuldt, at det er blevet omtalt på talrige runesten.

Ordlyden på runestenene godtgør, at de er blevet rejst for afdøde. Hade-
landsstenen er typisk, dels fordi den er rejst af en kvinde, og dels fordi den
antyder, at broen er bygget til en afdød:

»Gunnvor, Thydriks datter, gjorde denne bro til minde om Astrid, sin
datter. Hun var den dygtigste mø i Hadeland.«

Andre runesten siger det endnu tydeligere:

»Østman, Gudfasts søn, lod rejse denne sten og gøre denne bro, og han
lod Jämtland kristne. Asbjörn gjorde broen. Tryn og Sten ristede disse ru-
ner« (52).

Runestenene hører altså til i den tidligste kristne tid og hænger sammen
med kristningen af landene. Broerne har derfor nok tjent mere end ét

formål. Tænker man på den afdødes vandring gennem vildmark og over stride floder, kan man godt forestille sig de efterladtes trang til at gøre vejen lettere for de døde, og hvorfor ikke gøre det ved en håndgribelig handling som at bygge en bro over den nærliggende å.

Men samtidig har broerne haft et mere jordnært formål, nemlig det at sikre missionærerne fremkommelige veje. Kirken har bogstaveligt talt måttet rydde sig vej fra bygd til bygd og havde derfor behov for velfungerende veje og broer. Kirken har også på det tidlige tidspunkt haft interesse i håndgribelige og iøjnefaldende resultater af deres mission, og på den måde tjente broerne altså to formål. Det er interessant, at der efter denne korte periode med brobyggeri gik flere hundrede år, hvor der ikke blev bygget broer i Norden. Først i 1700-tallet byggedes atter broer – og da både af træ og solide sten.

At skikken at bygge bro for en afdød bliver så udbredt på forbavsende kort tid viser, at der må have været en samstemmende opfattelse i kirkens og de nyomvendtes syn på visse sider af livet efter døden. I det norske »Draumkvedet«, der dateres til 13.-14. århundrede, optræder Gjallarbroen som sjælebro, og vi har her et fint udtryk for, hvordan kristendommens idealer er blevet vævet sammen med forestillinger fra den gamle asatro:

»... Tre ting er på Gjallarbro, de er både vrede og vilde.

Hunden bider og ormen stikker og studen står og stanger.

Ingen slipper over Gjallarbro, som fælder dommene vrange.

... Salig er den der på denne jord giver fattige ko

han skal ikke vakle og svimle på høje Gjallarbro.

Salig er den der på denne jord giver fattige brød

han skal ikke ræddes på sin vej ved at høre hunden gø.« (53)

Gjallarbroen er blevet brugt som symbol på vejen til dødsriget langt op i tiden. På Island leger børnene en leg, der hedder »At gange ad Helgebru«, hvor man skal hoppe fra sten til sten i mosen, et billede på at »vakle og svimle på høje Gjallarbro«. I en lille vise, som Sv. Grundtvig noget usikkert daterer til det 12. århundrede, optræder Gjallarbroen også (54). Hr. Peder spørger Liden Kirsten om hun vil »være allerkiærste min?« Og Kirsten svarer:

Gjerne vil ieg trolove dig,

vesstte ieg, du ville ike svige mig.

Svige hannom Christ hin rige

hinanden agter att svige!

Svige hannom Christ over Gielle-broe,

hinanden agter at svige i Thro!«

Her er Gjallarbroen blevet et symbol på de kristnes vej til dødsriget, og det er på den, der sondres mellem de troende og dem, der »svige Christ«.

Broen som grænse og forbindelse

I vore dage opfattes broen som symbol på forbindelse snarere end på forhindring. Vi taler om at »bygge broer« mellem opfattelser og opfatter rejser over broer som mindre farlige end rejser på vandet.

Mange steder forbinder broer forskellige lande, og flere gange i historien er der blevet sluttet fred på broer, hvorved de er kommet til at stå som symbol på den genoprettede forbindelse mellem landene.

En egns natur påvirker naturligt nok opfattelsen af naturens elementer. Hos folkeslag, som lever i tættere kontakt med naturen end vi gør det, opfattes vandet ikke som farligt, men som livgivende. Her bygger man ikke broer, men vader igennem vandet og holder dermed kontakten vedlige.

I vore egne af verden er vandløbene oftest fredelige; til gengæld er deres omgivelser sumpede, øde mose- og engstrækninger, hvor dis og tåge bidrager til uhyggen og uberegneligheden. Vandløb er ofte sognegrænser og områderne omkring dem en slags neutralt land. I sådanne områder hersker særlige magiske forhold, og det kan måske forklare de mange sagn om faren ved at rejse.

I de sydligere lande findes vandløbene i bjergrige egne, hvor der må bygges store solide stenbroer for at gøre det muligt at passere. Ofrene passer til bygningernes storhed, og sagnene herfra fortæller, at man må mure levende mennesker inde i bropillerne for at få lov til at bygge for trolde (55).

Egnene i det tidligere Jugoslavien er kendt for de mange og meget smukke stenbroer over bjergfloderne. Det er, som om de mange broer hænger sammen med de mange folkeslag. Tidligere har broerne symboliseret forbindelsen mellem folkene, nu sprænges de i luften for at forhindre samfærdselen.

Broen er således et flertydigt symbol, den har både livgivende og ødelæggende egenskaber, den kan forbinde, men også gøre færdselen farlig. Folkedigtningen viser, at det er menneskenes parathed, der bestemmer, om broen skal være en overgang, eller om den skal føre til undergang.

Noter:

1 Danmarks gamle Folkeviser (herefter forkortet: DgF) nr. 40, opskrift E. 2 Bettelheim: »The Uses of Enchantment« udkom på engelsk i 1975. Første del udkom på dansk i 1991. 3 Den eneste af von Franz' bøger, der er oversat til dansk, er en række forelæsninger, udgivet under titlen: Eventyrfortolkning, 1989. 4 Se litteraturlisten. 5 Citeret fra Holbek 1987 s. 435. Det var Bengt Holbek, der lærte mig det vigtigste om eventyr. Han var klar over, at man måtte tage udgangspunkt i fortællernes og lytternes situation, når man tolkede eventyrene. Derfor var hans tolkninger altid så menneskelige. 6 Se van Gennep, 1972. 7 Jochum Stat-

tin har forsket i de svenske sagn om vandvæsener, hans bog om sagnene har titel efter det kendteste: »Näcken«. 8 Holbek og Piø mener, at der er tale om den samme skikkelse: »Nøkken kaldes Åmand i dansk tradition (s. 89). Sagn om Nøkken findes i: Danske sagn N. R. Bd. II, nr. 42, 53 og 31. Sagnene om Åmanden findes i Danske Sagn bd. II nr. 71-96. 9 For eksempel Mircea Eliade s. 190. 10 Holbek 1987 s. 438. 11 E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 4, 1880, nr. 417. AT nr. 1191. 12 E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 8, 1886, nr. 524. AT nr. 500. 13 Boberg, 1955. 14 De to nævnt tidligere samt J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn bd. II, 1843 s. 78. 15 Trolde bygger dæmninger: Danske Sagn bd. III, nr. 230-269. 16 Schmidt, 1948 s. 89. 17 AT nr. 122E. 18 AT nr. 428. 19 E. T. Kristensen: Fra Mindebo, 1898 s. 95. 20 Dette sagn er fra J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn bd. II, 1843 s. 17. Sagnet om Pigens Vadested findes også i Danske Sagn N. R. bd. II nr. 158-60. Nyere optegnelser på Dansk Folkemindesamling. 21 Prinsessen i Højen findes i E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 5, 1881 s. 62. Prinsässan i jordkulan i August Bondesen: Historiegubbar på Dal, 1886, s. 22. Eventyrtypen har AT nr. 870. 22 Det nævnes, at det samme sagn kendes fra Haderup Kirke i nærheden; men dette sagn er jeg ikke stødt på. 23 Danske Sagn, Ny Række III, nr. 102. 24 Denne version af sagnet er udgivet i Danske Sagn I, nr. 867. Øvrige versioner findes i: Danske Sagn I nr. 863-65; Danske Sagn III nr. 912; Danske Sagn N. R. III nr. 102; J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn II, 1843, s. 175. 25 von Franz's. 137. AT nr. 507A. 26 E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 7, 1884, s. 324. AT nr. 428. 27 E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 7, 1884, s. 113. AT nr. 303. 28 I en anden version af eventyret, som Holbek tolker, sejler de over vandet, og da skal han sige: »Mørk æfor og lyst æbag, så ved vi ikke, hvor vi er.« (Holbek 1989a, s. 125). Holbek mener, at kællingen, som får den første bror til at anvende den livgivende formel: »Lyst æfor og mørkt æbag«, får magt over ham ved at få ham til at glemme sin fremtid og kun se tilbage. Det er først, da den anden bror vender formlen rigtigt, at han er løst: Hvad der ligger tilbage i tiden, må glemmes, lades i mørke, mens fremtiden skal belyses. (Holbek 1989b s. 74). Endnu en udgave af eventyret findes i Svend Grundtvig: Danske Folkeeventyr bd. I, 1876, s. 104. 29 E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder 5, 1881, s. 321. AT nr. 401A. 30 Harpens Kraft: DgF nr. 40, bd. II s. 63f. 31 DgF bd. I, s. 64. 32 Se bl. a. Holbek 1989b. 33 Sørensen s. 168. 34 Germand Gladensvend: DgF nr. 33, bd. II. Villy Sørensen omtaler visen s. 168; da der ikke optræder en bro, vil jeg ikke komme nærmere ind på den her. 35 Hr. Bøsmer i Elverhjem: DgF nr. 45, bd. II s. 402f og bd. IV s. 823. 36 Ifølge Piø 1985 s. 175, opskrift A i DgF I. 37 Agnete og Havmanden: DgF nr. 38, bd. II s. 48 og bd. X s. 523. Piø gennemgår de forskellige varianter af visen i 1970 s. 36f. 38 Jeg har især benyttet mig af flyvebladsvarianterne A og D, som både Piø og Meisling anser for de oprindeligste. De forskellige tolkninger af visen gennemgås og diskuteres grundigt af Meisling, 1988. 39 Piø 1970 s. 36. 40 Meisling mener, at det må være en kvinde, der har skrevet visen, netop fordi den giver et andet kvindebillede end andre viser. Hvis det er korrekt, vil ironien være møntet på de andre visers opfattelser af kvinder. 41 Andre ser vandet som symbol på det dæmoniske og hendes tilbagevenden til land som en tilbagevenden til et jordisk liv. 42 DgF nr. 38 bind X, Dø. 43 Sagnet fra Ginding findes i E. T. Kristensen: Jyske Folkeminder bd. 3, 1876 nr. 135. 44 Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens (HDA): Fliessendes Wasser. 45 HDA: Brücke. 46 Danske Sagn I nr. 866. 47 Feilbergs utrykte ordbog nr. 5476. Dansk Folkemindesamling. 48 Den østrigske forsker Peter Dinzlbacher har undersøgt middelalderens beskrivelser af broen til det hinsides. Han betragter brotemaet som et vandremotiv. Til grund for motivet ligger flere uafhængige psykisk-religiøse erfaringer. Næsten alle beskrivelser af broen til det hinsides udtrykkes som visioner, hvilket skyldes, at motivet med »den svære overgang« synes at være en angsterfaring, der er særlig egnet til at blive udtrykt i en vision (s. 14). 49 Bæksted s. 44. 50 Bæksted s. 192. 51 Roedal s. 23. 52 Roedal s. 25f. 53 Citeret fra Moe 1957. 54 Troskabseden, DgF nr. 256, bind V s. 8. Piø kommenterer visens alder 1990 s. 292. 55 Revue des Traditions Populaires IX s. 522. Desuden fortæller den jugoslaviske forfatter Ivo Andric om broer med indemurede mennesker i bogen: »Broen over Drina«, udkommet på Grafisk Forlag i 1962.

Litteratur:

- Arndal, Vibeke: Heksen i håret. Kvindelig personlighedudvikling i eventyr. Lindhardt og Ringhof 1985.
- Eventyr-Energi. En bog om selvudvikling. Lindhardt og Ringhof 1990.
- Bettelheim, Bruno: Eventyrets fortryllelse. Schönberg 1991.
- Boberg, Inger M.: Baumeistersagen. FF Communications nr. 151. Helsinki 1955.
- Bæksted, Anders: Nordens Guder og Helte. Politikens Håndbøger, København, 1978.
- Danske Sagn: Evald Tang Kristensen: Danske sagn som de har lydt i Folkemunde. Bind I-VI, 1892-1901.
- Danske Sagn, N. R.: Johannes Evald Tang Kristensen (ed): Danske Sagn. Ny Række, bind I-VI. 1931-1939.
- DgF: Danmarks Gamle Folkeviser.
- Dinzelbacher, Peter: Die Jenseitsbrücke im Mittelalter. Dissertationen der Universität Wien, 104. Wien, 1973.
- Eliade, Mircea: The Waters and Water Symbolism. i: Patterns in comparative Religion. New York, 1958.
- Feilberg, H. F.: Ordbog over jyske Almuesmål. 1908-1914.
- Franz, Marie-Louise von, 1989: Eventyrfortolkning. En introduktion. Gyldendal, 1989.
- Gennep, Arnold van, 1972: The Rites of Passage. Chicago, 1972.
- HDA: Hans Bächtold-Stäubli (ed): Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens. Berlin-New York 1987.
- Holbek, Bengt 1987: Interpretations of Fairy Tales. FF Communications nr. 239. Helsinki, 1987.
- 1989a: Danske Trylleeventyr. København 1989.
- 1989b: Tolkning af Trylleeventyr. København 1989.
- og Iørn Piø: Fabeldyr og Sagnfolk. Politikens Håndbøger, København 1967, 2. udg. 1979.
- Meising, Peter: Agnetes latter. En folkevisemonografi. Akademisk forlag, 1987.
- Moe, Motke: Draumkvædet. Dansk oversættelse af Erik Dal. København 1957.
- Piø, Iørn, 1969: Overnaturlige væsner i Nordisk Balladetradition I. i: Danske Studier 1969. København.
- 1970: Overnaturlige væsner i Nordisk Balladetradition II. i: Danske Studier 1970. København.
- 1985: Nye veje til Folkevisen. København, Gyldendal, 1985.
- 1990: Tålmodige kvinder. I: Inte bara visor. Skrifter utgivna av svenskt visarkiv 11, Stockholm 1990.
- Roesdal, Else 1990: At bygge bro – om det ældste brobyggeri. i: Annelise Bistrup. m. fl. (ed): Gulnares Hus, Festskrift til Dronning Margrethe, København 1990.
- Stattin, Jochum, 1984: Näcken. Spelman eller gränsvakt? Stockholm, 1984.
- Sørensen, Villy, 1969: Digtere og Dæmoner. Fortolkninger og vurderinger. København, Gyldendal 1969.

Summary

Transition and transformation. On the bridge as a symbol in folklore

The bridge is a frequently used symbol within the folktradition, be it in legends, folksongs or folktales. The tales involving bridges have two main characteristics of interpretative importance: one that the transition is dangerous, the other that a personal transformation takes place.

Persons about to cross the bridge are often in a phase of transition: children making the transition to adulthood or unweds about to be married. These are difficult transitions in which not

everyone succeeds. The person has, however, reached a higher level of consciousness once the transition is successfully completed.

This transition from one stage of life to another is part of human experience in any society. In order to enable a person to move from one social group to the next all societies have rites of passage symbolizing the transition with accompanying celebrations. The existence of a bridge in a legend or a folktale is a clear indication that the narrator is intent on describing a transition, i. e., to »give an account of the situation« was part of a socialization process.

When building a bridge you interfere with the inherent structure of nature and you disturb natural law and order. In the case of church structures the troll would often interfere with the construction and tear down at night what human beings had built during the day. So the people had to ask the troll for help. But the help was not gratuitous, it required a sacrifice. Quite often they would manage to deceive the troll, but in legends where the troll demands the first bride to cross the church bridge, he inevitably gets the bride.

In several folktales with children who are about to leave home as the main characters, the bridge becomes a symbol of the transition from childhood to the world of the adult. Here it can happen that the child is sinking into the water because it is not ready yet to make the transition into the world of the adults. Bridges may also be »Bridges of Truth« in which case you may fall into the water if you do not speak the truth. Other folktales present the bridge as a link between the past and the future, or between ordinary life and the supernatural. The tales emphasize the importance of maintaining the proper connection.

In the folksong »Harpens Kraft« the young bride is abducted by the troll from the middle of the bridge. But her bridegroom – through the power of his harp – manages to wrench her from the claws of the troll. In this case the troll is really the bride's father and the folksong tells us how important – and difficult – it is to separate oneself from one's childhood when marrying. In several other folksongs the young bride or bridegroom are abducted from the bridge, but generally speaking the ending is not a happy one. The young people are overcome by the demonic forces.

The folksongs and the folktales may be viewed as an artistic expression of the basic problems between the sexes. However, such an interpretation will only prove successful if the songs are also viewed as an expression of the more profound epistemological problems connected to a relationship with the opposite sex.

Many archaic religions, including Norse Mythology, tell of a bridge leading to the realm of the dead. During the period of Early Christianity, Norsemen built bridges to the deceased in order to ease their way to the beyond. Many are the accounts that relate how the distinction between good and evil takes place on precisely this bridge. There is a distinct parallel here to the bridge of truth in the folktales.

Thus, the bridge is a symbol of the transition from one stage of life to another. However, the folklore tradition tells us that the passage may lead to destruction. Only if the person is prepared and acts in the proper manner will the transition succeed.